

EGRY GÁBOR

Keresztező párhuzamosok.

*Etnicitás és középosztálybeli kultúra a két világháború közti Erdélyben**

A két világháború közti Erdély történetének legelterjedtebb elbeszélése alapvetően etnikus, két (magyar és román) vagy három (magyar, román és szász) nemzeti közösség egymáshoz való viszonyából indul ki. Fő cselekményvezetése az egyes nemzetek helyzetének egymáshoz viszonyított változására épül, az egyik visszaszorulására politikában, kultúrában és társadalomban és mások térnyerésére. Ennek gyökerei a 19. századi történelem hasonló felfogásában keresendők, a még ma is domináns történeti konstrukció már a 19. századtól különálló és külön intézményesülő társadalmak világaként mutatja be Erdélyt. Ebben a történeti ábrázolásban sem az etnikai határt átlépők számára nincs hely (ők legtöbbször „renegátok” lesznek), sem olyan közös társadalmi terek számára, melyeket nem a nemzeti konfliktus, hanem a társadalmi kooperáció vagy legalábbis az együttélés gyakorlata jellemez és működtet. Jó példája ennek a politikatörténet, aminek művelői számára a választási küzdelmek és parlamenten belüli összecsapások jelentik a legérdekesebb témát, vagy a gazdaságtörténet, melynek művelői jobbára képtelenek kilépni a nemzetiségek külön gazdasági életének értelmezési keretéből.¹

Az eredmény a két világháború közti időszakra vonatkozóan a nemzeti egység gyengülésének és megerősödésének elbeszélése lesz, ami a társadalomtörténetben is jelentkezik. A nemzeti közösség fenntartásához szükséges intézmények (iskolák, egyházak, színházak stb.) leépülésének, működtetőik és velük a középosztály pozícióvesztésének történeteként, aminek kulcsfogalma a középosztály vagy a helyi elit státuszvesztése. A másik oldalon ugyanez a nemzet megerősödéseként, az idegenek kiszorításaként jeleníthető meg.

* A tanulmány a PD 100502 számú Mindennapi etnicitás, nemzeti és nem-nemzeti a mindennapokban egy multietnikus régióban, Erdély 1918-1944 című OTKA posztdoktori kutatás keretében készült.

¹ Az előbbire lásd Szendrei 2006; Tóth 2008. A nemzeti gazdaság felfogásának kritikájára lásd Egrý 2006.

Mindez persze nem megalapozatlan, sem a társadalmi folyamatokat (pl. az egyes nemzetiségek foglalkozási szerkezetének változása)² sem az egyes aktorok szándékait tekintve.³ Így az sem meglepő, hogy az egyes intézmények élén állók, a közösségi érdekképviselőkre, a politikára befolyással bírók ön- és énképe a középosztályt nemzeti küldetése és hivatása felől határozta meg. A magyar kisebbségen belül a húszas évek állandó témája volt, miként lehetne olyan felsőoktatási intézményeket létrehozni, melyek segítségével megfelelő nemzeti öntudatú diplomások – vagyis középosztálybeliek – kerülhetnek a kisebbség vezető pozícióiba.⁴ Az erdélyi román elitnek a Nemzeti Liberálisokkal szemben fellépő része pedig soha nem mulasztotta el kiemelni, hogy ők – szemben az oligarchikus és despotikus regáti (az 1918 előtti Román Királyság) elittel – a néppel egybeforrva vezetik azt a szabadság felé.⁵

Nem téveszthetjük ugyanakkor szem elől, hogy a fenti elbeszélés alapvetően makroszintű vizsgálatra épül, és makroszintű következtetésekhez vezet. A léptékváltás, akár a helyi viszonyok alaposabb feltárása, akár az egyéni életutak elemzése formájában ezen a téren is új ismeretekkel, új kérdésekre adott válaszokkal kecsegtet. Az elmúlt két évtized kutatásai tükrében korántsem magától értetődő, hogy a politikai szerepet vállaló elit politikai jellegű diskurzusai mindenben megfelelnek a mindennapok gyakorlatának.⁶ A középosztályi kultúra vizsgálatával a következőkben három kérdésre keresek választ. (1.) Vajon a politikában kiemelt szerepet játszó etnikai választóvonal mennyire volt erős a mindennapokban egy társadalmilag meghatározott térben? Milyen gyakorlatokat akadályozhatott meg, és miket nem? Beszélhetünk-e közös középosztályi kultúráról? (2.) Az önkép és a politikai diskurzus szerint nemzeti hivatású középosztály számára milyen jelentősége volt a szimbolikus nemzeti ügyeknek? (3.) Kitapintható-e a középosztályi kultúra felől valamiféle regionális közösség vagy annak elemei? Milyen szempontból lehetett erőforrás a középosztályi kultúra?

KÖZÉPOSZTÁLY, KÖZÉPOSZTÁLYI KULTÚRA, ETNICITÁS

Bár a középosztály fogalma magától értetődőnek látszik, hiszen a kortársak is előszeretettel használták, meghatározása és így jellemzőinek bemutatása

² Szarka – Bárdi – Fedinec 2008.

³ Alexandru Vaida-Voevod levele Mihai Popovicihoz, Párizs, 1919. június 12. ANIC Fond Vaida-Voevod, dosar 62. 1–5. f.

⁴ György Lajos 2000.; MOL P 1077 1. k. 295–340.; 3. k. 106–107.; 6. k. 2.; MOL K437 1927. 1. t. 7. cs. 5–6. f. Bizalmi ember tervezete egy erdélyi Eötvös Collegiumról

⁵ Például De ce trebuie să revină 1931.

⁶ Brubaker – Fesichmidt – Fox – Grancea 2006.

az adott korszaka vonatkozóan nem is olyan egyszerű. Noha a társadalomtörténeti munkák és a kortársak is teljes joggal emelik ki, hogy az erdélyi földbirtokos arisztokrácia birtokait és egyéb vagyonát tekintve is szegényebb volt magyarországi társainál, mégsem sorolhatjuk például az arisztokráciát teljes mértékben a középosztályba. Ennek egyik oka, hogy közülük sokan részesei voltak és maradtak az arisztokrácia világának, családi és kapcsolati hálóinak, és a regáti elittel építettek ki szoros kapcsolatokat. Így a háromszéki báró Szentkereszthy család rokonságban állt a Bibescu hercegi családdal (így Martha Bibescuval is), Bethlen István sógora, Mikes Ármin gróf pedig visszaemlékezések szerint a liberálisok Jockey Klubjának állandó vendége, egyúttal közös üzletek hasznélvezője volt.⁷ Mások viszont – például Nemes Jánosné leányai – Kolozsvárott egyszerre mozogtak arisztokrata és városi középosztályi közegekben.⁸

Ha a határvonalak nem is húzhatóak meg egyértelműen, az mind a kortárs fogalomhasználatból, mind pedig a társadalomtörténeti munkákból egyértelmű, hogy a középosztály nem kizárólag a vagyonhoz köthető fogalom. Nem is korlátozható a felemelkedő, gazdasági aktivitásából hasznot húzó polgárságra sem, a földbirtokos nemesség, a körükből a hivatali pályákra, majd a szabad pályákra kerülők és a polgárosodó csoportok értékrendje kölcsönösen közelebb került egymáshoz.⁹ Erdélyre amúgy is jellemző volt a kétszeres adóbeszámítás alá eső magasabb iskolai végzettségűek nagy aránya a városi virilisek körén belül, ami az iskoláztatás jelentőségére utal a középosztály formálódásának folyamatában. A középosztály tehát részben vagyoni kategória, részben műveltségi és iskolázottsági, ebből következően pedig foglalkozásokhoz is köthető. A szabad foglalkozások, a közigazgatás magasabb rangú tisztviselői éppúgy részesei lehetnek, mint a helyi vállalkozói elit és az iskolák vezető személyzete. Ez egyúttal a helyi elit csoportja is, ami azt is jelenti, hogy egy kis és egy nagyváros középosztályi köre akár jelentős távolságra is lehet egymástól anyagiakat és középosztályi kultúrája minőségi jegyeit tekintve.

Bár kifejezetten Erdélyre vonatkozóan ilyen ismereteink még nincsenek, feltehetően itt is igaz volt az, amit a kutatások a mai Magyarországra vonatkozóan mutatnak. A vidéki helyi elitek (vagyis a középosztály) jövedelmi és foglalkozási heterogenitásuk ellenére erősen integráltak, szociábilisek voltak.¹⁰ Ez rámutat a középosztályi kultúra vagy polgári kultúra fontosságára a középosztály meghatározásában is. A középosztályi kultúra gyakorlatai és tárgyi világa identifikációs lehetőséget kínálnak, ezek elfogadását és al-

⁷ Bossy 1993: 269-270., 276.

⁸ ANDJ CV Fond 66., inventar 75. dosar 10. Nemes Jánosnéhoz írt levelek

⁹ Gyáni 2003: 158–159.

¹⁰ Gyáni 2010: 10.

kalmazását tekintik a polgári világhoz tartozás jelének és kritériumának.¹¹ A társadalmi helyzet és státusz ezek szerint szorosan összefüggött az életmóddal, a fogyasztási mintákkal, a szabadidővel, sőt a közéleti részvétellel is. A már idézett középosztályi önképből következett, hogy a középosztálybeliek feladata a közéleti aktivitás.

A középosztályt a kultúra és a társadalmi szerepvállalás felől megközelítve nyerhet értelmet az etnicitás fogalma is. A fogalomnak kétféle értelmezését használhatjuk, egy normatív és rögzített értelmezést, ami a kultúrát, illetve annak egyes részeit nemzeti kultúráként fogja fel, és egy viszonylagos értelmezést, ami az etnicitást mindenekelőtt különbségek felismerésében, létrehozásában és azok esszencializálásában éri tetten.¹² Ugyanakkor az esszencializmus az első értelmezésnek is sajátja, hiszen a kultúrát nem egyszerűen társadalmi konstrukciónak, hanem a nemzeti sajátosságok kifejezőjének tartja. Innen nézve nem csak a nyelvhez kötött műfajok és a magaskultúra kaphat etnikai jelentőséget, hanem a tárgyi kultúra,¹³ az épületek, a ruházkodás, a fogyasztás módjai is.¹⁴ A középosztályi kultúrán belüli különbségek pedig arra adhatnak lehetőséget, hogy azokat etnicizálják, valamiféle nemzeti lényeg kifejezésekként fogják fel. A hasonlóságok éppen ellenkezőleg az etnicitás hiányát hangsúlyozó értelmezések alapjául szolgálhatnak.

Az értelmezés azonban nem feltétlenül jelent verbális reflexiót, illetve diskurzussá összeálló értelmezést. Egy adott helyzetben végrehajtott cselekvés maga is kifejezheti, hogy a cselekvő hogyan viszonyul az etnikai választóvonalakhoz, az etnikusan értelmezett kultúrához. A léptékváltásnak és a középosztályi társadalmi tér vizsgálatának éppen az az egyik értelme, hogy társadalmi cselekvések tükrében, azon keresztül, mintegy egyidejűleg és nem utólag, az értelmezés alapján láthatjuk, hogy hol húzódik az etnikus és nem etnikus kultúra és cselekvés határvonala, és bepillantást nyerhetünk abba is, hogy a természetüknél fogva normatív etnikus diskurzusok milyen hatással bírhattak a társadalmi cselekvésre.

Végül le kell szögezni, hogy a két világháború közti középosztályi kultúra gyökerei az első világháború elé nyúltak vissza. Bár Gyáni Gábor felveti, hogy a dualizmus kori Erdély társadalmát a nemzetiségek képezte pillérek modellje segítségével lehetne jobban megérteni,¹⁵ ebben az írásban nem az elkülönülés, hanem az érintkezés tereit próbálom szemügyre venni. Éppen ezért azokat a tényezőket emelem ki, melyek a román és a magyar középosz-

¹¹ Gyáni 2003: 172–174.

¹² Feischmidt 2010.

¹³ Pl. a Tulipán-mozgalom, Pogány: 2006: 38–52.

¹⁴ Erre a problémára részletesebben lásd Fox – Miller-Idriss 2008

¹⁵ Gyáni 2003.

tály érintkezését segítették, tagjaikat összekötötték. A középosztályi kultúra hasonló elemeinek kialakulását segíthette a nemesi, illetve privilegizált családi környezet, ami románok esetében főként Észak-Erdély egyes vidékein volt gyakori. A már említett Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, a Máramaros vármegyét szinte hűbérként uraló Mihaliak és szintén román ellenlábasaik mellett említhetők a volt Zaránd megyei románok vagy a volt Kővár-vidékiek.¹⁶ Szólni kell a középiskolai oktatásról (pl. Iuliu Maniu a zilahi Wesselényi Kollégiumban, Petru Groza a szászvárosi Kún Kocsárd-féle gimnáziumban érettségizett), az egyetemekről (Alexandru Lăpedatu visszaemlékezéseiben részletesen beszámol arról, miként zajlott a budapesti Petru Maior Egyesület elnökválasztási kampánya és hogyan segítettek az egyetem magyar diákjai a Lăpedatu megválasztását támogatókat),¹⁷ a szakmai testületekről (ügyvédi és orvosi kamarák, újságíró szervezetek) és persze a tartalékos tiszti közegről sem feledkezhetünk meg. Ezek egyesítő hatása mutatkozott meg például abban, hogy a német volt az első számú középosztályi idegen nyelv.

Sokat sejtetnek az egyedi jó személyes kapcsolatokról szóló esetek is. Még ha nem is reménykedhetünk abban, hogy ezekről egyszer átfogó képünk lesz, a nemzeti ellentéteket hangsúlyozó történeti kép tükrében ezek gyakorisága is sokat sejtető, nem is beszélve arról, hogy a nemzeti politikai elitek fontos figurái milyen gyakran kerülnek elő ilyen összefüggésben. A már említett Mihaliak (Tivadar/Teodor, és fia Péter/Petru) esetén túl Bethlen Béla emlékirataiból tudjuk, hogy apja, gróf Bethlen Bálint házában állandó vendég volt Zosim Chirtop, topánfalvi ügyvéd, aki a Román Nemzeti Párt egyik mőcvidéki vezetője volt.¹⁸ Még ennél is érdekesebb Dionisie P. Decei görög katolikus esperes esete. Decei a hajdúdorogi egyházmegye marosi vikariátusának kötelékében Mezőbándon szolgált. 1916 augusztusában, a román támadás nyomán letartóztatták, és Kolozsvárra vitték. 15 napig tartották fogva, majd – ahogy írja – Szász Jóska főispán és Sándor János belügyminiszter közbenjárására engedték szabadon. Azt is sejthetjük, hogy a főispánnal különösen jóban lehetett, ha évtizedek távlatából is Jóskaként emlegeti, a belügyminiszterről pedig meg is jegyzi, hogy Mezőbánd közelében volt egy birtoka. A közbenjárásból ítélve itt a veszélyes román ügynökként letartóztatott Decei is gyakori vendég lehetett.¹⁹ Végül pedig szólni kell a politikai intézményrendszer közös szocializációs szerepről. Ezzel kapcsolatban nem csak azt kell

¹⁶ Mindkét csoport szeretne volna elérni 1919-ben, hogy állítsák vissza ezeket az ekkor már megszűnt közigazgatási egységeket. ANIC Cons. Dir. Administrația Generală, dosar 5/1919.

¹⁷ Lăpedatu 1998: 50-80

¹⁸ Romsics 1989: 7.

¹⁹ Dionisie P. Decei: Curriculum vitae și altceva. 6. f. Decei önéletírása – csakúgy, mint például Lăpedatué – arra is felhívja a figyelmet, hogy érdemes lenne újraolvasni a hasonló szövegeket, mert a rájuk kényszerített jellemző általános elbeszélésmód – a dualizmus

megemlíteni, hogy – amint azt maga Alexandru Vaida-Voevod is megerősítette – a magyarországi intézmények (vármegye, országgyűlés) keretei közt sajátos, az önkormányzatiságot központba állító politikai tudatosság alakult ki a román középosztályon belül is, hanem azt is, hogy a rendszer olyan elemei, mint a már említett virilizmus a román középosztály fellépésének is kedvezhettek.²⁰

KÖZÉPOSZTÁLYBELI TALÁLKOZÁSOK

Bár a középosztályi társadalmi tér, illetve a román és magyar pozíciók jelentősen változtak 1918-at követően (leginkább a jelentős középosztályi kivándorlás miatt), a középosztályi kultúra két irányból nézve is összekötötte az erdélyi magyarokat és a románokat. A Regátból érkezők két okból is saját idegenségükkel szembesülhettek Erdélybe érkezve. Középosztályi kultúrájuk olykor látványosan különbözött az erdélyiekétől, akikkel ráadásul nemegyszer versenyben álltak a társadalmi pozíciókért. De a középosztályi kultúra az alsó középosztály és a szakképzettek felől érkezők számára is idegen lehetett. Kiválóan illusztrálja ezt Bisztricsányi Fodor Pál és Aurel Ciato esete.²¹

Bisztricsányi honvédfőhadnagyként Balázsfalván szolgált 1918 végén. December 4-én a helyi Hotel Moldován éttermében vacsorázott. Az étterembe öt óra körül tért be Aurel Ciato, újságíró, akit egyébként középiskolás korában nemzeti agitáció miatt be is börtönöztek. Ciato és barátja Bisztricsányi asztalához ültek, és beszélgetni kezdtek magyarul. Az étterem többi asztalánál is ez történt, de Bisztricsányi hamarosan indulatosabb lett, olyanokat mondott, hogy „Mit képelnek ezek az oláhok?”, vagy „Hogy mérészelik?”. A hangos beszéd és az „oláh” kifejezés megütötte a Román Nemzeti Gárda másik asztalánál ülő hadnagya, Iovanovici fülét. Az eredetileg mozdonyvezető Iovanovici kérdőre vonta Bisztricsányit, miért használja a megalázó „oláh” szót, mire a feltüzelt katonatiszt kissé lehiggadt. Hamarosan azonban ismét szenvedélyesen adta elő a véleményét, mire Iovanovici megint kérdőre vonta. A szóváltás akkor eszkalálódott, amikor a román fél kijelentette, hogy hiába nem akar Bisztricsányi felhagyni a sértő szóhasználattal hamarosan kénytelen lesz, hiszen míg ezer évig a románokat nyomták el Er-

kori életút a nemzeti elnyomás és a nemzeti felszabadulásért folytatott küzdelem periódusa – alól előbukkanó hasonló esetek lehetővé tennék a kritikai újraolvasást is.

²⁰ Vaida-Voevod levele Iuliu Maniuhoz, Párizs, 1919. május 6. ANIC Fond Vaida-Voevod, dosar 59. 8. f., Nicolae Iorga, aki 1905 őszén tett magyarországi körutat, szintén megjegyzi, hogy számos erdélyi és bánsági megyében nagyszámú román törvényhatósági bizottsági tag volt, akik amúgy anyanyelvük is használhatták ebben a körben. Iorga 1906.

²¹ ANIC Fond Cons.Dir. Anul 1918. dos. 55/1918 75. f.

délyben, ettől kezdve ez fordítva lesz. A magyar katonatiszt erre pisztolyt rántott, és fenyegetőzni kezdett, Ioanovici pedig még hergelte is. Végül a többieknek sikerült lefegyverezniük Bisztricsányit.

A jelenet látszólag teljesen egyértelmű, egy magyar és egy román, mindketten fegyveres testület tagjai összevesznek, még hozzá szokványos okból. A későbbi vizsgálat azonban jelentősen módosít ezen. Ekkor ugyanis sor került a legközvetlenebb tanú, Ciato kihallgatására is, aki arra a kérdésre, hogy Bisztricsányi vajon sértő szándékkal használta-e az „oláh” kifejezést, kétszer is azt válaszolta, hogy nem. Ennek tükrében a Hotel Moldovánban történtek a régi, középosztálybeli kultúra és az ebbe a körbe újonnan bekevert vasutas találkozásáról szólnak. Amíg Ciato, akinek nemzeti elkötelezettségét nehéz lenne kétségbe vonni, teljesen természetes módon vitatja meg Bisztricsányival magyarul a politikai helyzetet – négy nappal Gyulafehérvár után – és nem zavarja, ha az „oláhokat” emleget, a mozdonyvezető számára mindez idegen és sértő, és a szituációt csak az alá- és fölérendeltség, elnyomás és elnyomatottság viszonyában tudja megragadni.

Ez az eset azt is mutatja, hogy a középosztályi társadalmi térben lezajlott találkozásokat gyakran a konfliktusokon keresztül ismerhetjük meg. Egy-egy ilyen eset akkor lett ügy és a közigazgatás akkor jegyezte fel, ha valamelyik résztvevő vagy megfigyelő anomáliát, szabály-, vagy normaszegést látott benne és ezt szóvá is tette. Bizonyos értelemben tehát már maga az a tény, hogy tudomásunk van egy-egy esetről, annak etnicizált voltára utal, legalább egyetlen cselekvő számára.

Persze vannak más típusú források is, melyek támpontot adhatnak a középosztályi társadalmi tér és kultúra etnikai aspektusainak megítéléséhez. Naplók, levelek, feljegyzések, ezek a források mind árulkodnak az életmódról, a kultúráról, és valamilyen értelemben az etnikai választóvonalhoz való viszonyról is. Ezzel együtt reménytelen lenne kijelenteni, hogy mindezek alapján általános statisztikai érvénnyel megítélhető a magyar és román középosztály viszonya egymáshoz és a középosztályi kultúrához. A konfliktushelyzetek bizonyos értelemben mindig is kivételesek maradnak, újra és újra felbukkannak, de soha nem tudjuk megállapítani, hogy az összes hasonló érintkezés mekkora részét jelentették. A naplók és levelek ugyan árulkodóak egy személyre, vagy személyek kisebb csoportjára vonatkozóan, viszont meglepően ritkán reflektálnak az etnikai másságra.²² Amire vállalkozhatunk, az leginkább a lehetséges találkozások tipizálása és annak meghatározása, hogy a középosztályi kultúra milyen formákban manifesztálódik, és ez milyen körülményektől függ.

²² Ezt a megállapítást persze csak az általam eddig átnézett levelezést is tartalmazó levéltári anyagok alapján teszem.

Mint már említettem, a román és a magyar középosztályi kultúra közös elemei leginkább a kívülről érkező számára váltak láthatóvá. Így aztán nem véletlen, hogy a húszas évek elején berendezkedő új államhatalom hivatalnokainak számos megfigyelése mögött éppen ezt fedezhetjük fel. Az egyik ilyen elem az állami és vallási ünnepekhez való lazább, kevésbé formális viszony. A regáti ünnepekhez hozzátartozott az üzletek teljes zárva tartása és a tömeges részvétel a felvonulásokon, istentiszteleteken. Ehhez képest a nagyváradi helyőrség tisztjei 1921-ben arra panaszkodtak, hogy a május 10-i (Románia nemzeti ünnepe, egyúttal a dinasztia ünnepe) felvonuláson alig jelentek meg a helybéli románok, akik kivonták magukat a számukra szervezett félíxfürdői közös kirándulás alól is.²³ Persze ennek volt egy intézményes oldala is, hiszen a nem ortodox vagy görög katolikus egyházak nemritkán vonakodtak teljesíteni az ünnepnapokon tartandó istentiszteletekre vonatkozó állami előírásokat. A szászrégeni rendőrség például egyöntetűen konstatálta, hogy a királyné névnapja alkalmából előírt istentiszteletet sem a katolikus, sem a református, sem a (szász) evangélikus templomban, sem pedig az izraelita imaházban nem tartották meg. A református lelkész egyenesen mezőgazdasági munkával töltötte a napot.²⁴ Egyébként az egyéni hozzáállás idővel változhatott is, a harmincas évek közepén már akadt olyan Magyarországra látogató erdélyi, aki maga is panaszkodott, hogy a magyarországiak – szemben az erdélyiekkel – nem képesek méltósággal ünnepelni március 15-ét vagy augusztus 20-át.²⁵ De a fordítottjára is találhatunk példát, a marosvásárhelyi Bürger Sörgyár román jogtanácsosa 1935-ben alaposan kihasználta, hogy a nyugati és a keleti húsvét között egy hét eltérés volt, és mindkét alkalommal alaposan meg is ünnepelte azt.²⁶ A lényeg, hogy ezt – a legutolsót kivéve – a megfigyelők minden esetben nem a saját középosztályi kultúrájuk részeként, hanem anomáliaként azonosítják. Ennek megfelelően kap nemzeti tartalmat, pontosabban a nemzeti tudat romlásának jele lesz.

Egy másik, a köz- és a magánélet határán elhelyezkedő terület, melyhez az erdélyiek nem ritkán a regátiaktól különböző módon viszonyultak, a köztéri vagy közhivatalokban fellelhető szobrok, műalkotások kérdése. Karánsebes lakosai, köztük a románok is, 1919-ben azzal lepték meg a prefektust, hogy határozottan ellenezték a Ferenc József-szobor eltávolítását a főtérről.²⁷ Azaz érveltek, hogy az egyszerűen csak emlék, ezért a helyén kellene hagyni. Úgy tűnik Ferenc József máshol sem volt népszerűtlen, Berde Mária egy levele szerint, amikor 1927 tavaszán árverést szerveztek a marosvásárhelyi vá-

²³ ANIC DGP dosar 3/1919–1920. 239–241. f.

²⁴ ANDJ MS Fond Prefectură Judeţului Mureş, inventar 460., dosar 11/1923. 20–22. f.

²⁵ MOL P 1077 13. k. 103–106.

²⁶ ANDJ MS Fond prov. pers. fam. Lanyi Oszkar jun. Inventar 104. dosar 65. 82. f.

²⁷ ANIC DGP dosar 8/1919. 240. f.

rosházán található műalkotásokból, egy román tanácsos megjegyezte, hogy a császár és Erzsébet királyné szobrait nem kellene eladni.²⁸ Ennek tükrében talán az sem meglepő, ha a fordított esetre is akad példa, magyarok támogatják román szobor felállítását. A marosvásárhelyi prefektushoz intézett, a román katona szobrának felállítását sürgető beadvány 32 aláírója közt több magyar névre is figyelmesek lehetünk.²⁹

A tárgyi kultúra különbségei sem voltak jelentéktelenek, például a férfi divatot illetően. A marosvásárhelyi konzervatóriumba érkező Alexandru Demetriade – aki később a királyi család udvari zongoristája lett – a lila ember gúnynevet kapta a városban harsány kozmetikai színei miatt, melyeknek általában nyoma sem volt az erdélyi román férfiak szépítkezésében és öltözködésében. A női divat kapcsán viszont Budapest gyakorolhatott hatást a románokra, mint az történt Kornel Antal (Cornel Anton) esetében. Nagyvárad – görög katolikus vallású, román – tisztí főügyésze magyar ismerőse szerint rendszeresen utazott Budapestre, hogy „divatdáma” feleségének a legújabb divatcikkeket beszerezze.³⁰ Talán az sem volt véletlen, hogy a Kolozs községben villát építő Emil Hațieganu, a kolozsvári egyetem rektora, többszörös miniszter és nem mellesleg a kolozsvári ítélőtábla bírása 1918 előtt egy magyar építésszt, Oecsey Gábort bízott meg a tervezéssel.³¹

A középosztályi kultúra az egyik leglátványosabb, egyúttal azonban igen csak sokrétű területe a nyelvhasználat. Már meghatározni sem könnyű a nyelvhasználatból, mi tartozik a középosztályi kultúrához, hiszen a hivatalos és kisebbségi nyelvek kérdése, megkövetelt illetve megengedett használatuk köre az egyik legfontosabb gyakorlati és szimbolikus probléma volt, politikai viták folytonos tüzeiben. A hivatalos földrajzi nevek és használatuk, a hivatalok és közszolgáltatások által az ügyfelekkel szemben használt nyelv, az iskolák oktatási nyelve, a cégek és intézmények belső és külső ügyviteli nyelve, a cégtáblák feliratainak nyelve lényegében az egész korszakban napirenden maradt. Alapesetben a hivatalos – tehát román – nyelv használatának kiterjesztésével, a kisebbségi nyelvek visszaszorulásával számolhatunk. Belátható azonban, hogy a nyelv ebben a megközelítésben igen kevésbé kötődik a középosztályi kultúra kérdéséhez (noha a hivatalos hierarchia átlépéséről számos adatunk van), a szimbolikus és kisebbségi jogi dimenziója mellett leginkább praktikus funkciója, kommunikációs eszközjellege domborodik ki, például a földrajzi nevek használatában. A nyelvhasználat a középosztályi kultúrában részben a kultúra nyelveként jelentkezik, részben pedig a nyelvi aszimmet-

²⁸ MOL K 437 1927. 1. t. 7. cs.

²⁹ ANDJ MS Fond Prefectură Județului Mureș, inventar 460. dosar 11/1923. 42. f.

³⁰ MOL K28 155. csomó, 260. t. 1939-O-15375 4. f.

³¹ ANIC Fond Emil Hațieganu dosar 207. Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy Kolozsvárott 1918 előtt a villa volt a tipikus középosztálybeli lakás. Gyáni 2003: 172–174.

ria révén. A két világháború közti Erdélyben a magyar középosztály román nyelvtudása minden ilyen irányú fejlődés ellenére gyenge maradt,³² míg a regáti román középosztálybeliek magyarul és többnyire németül sem tudtak, szemben az erdélyi román elittel. Ebből fakadt, hogy egy-egy szituációban a használt nyelv akár határvonalak meghúzására, egyesek kizárására, mások befogadására és így akár csoportképzésre is alkalmas lehetett.

Ezeket az eseteket ismét csak főként a külső megfigyelők regisztrálták. Egy nagybányai származású, görög katolikus vallású, románul is beszélő magyar utazó 1921 októberében, a második királypuccs napjaiban Nagyvárad-Nagykároly-Szatmárnémeti útvonalon utazott Nagybányára.³³ Már a vonaton is megfigyelte, hogy a mozgósított csapatok erdélyi állománya előszeretettel használta a magyar nyelvet. Nagybányán aztán azzal szembesült, hogy a helyi román középosztály nem pusztán a magyarok társaságát keresi a regátiakkal szemben, hanem a Regát-Erdély ellentétet olyan formában is kifejezésre juttatja, hogy az utcán is magyarul beszélnek, demonstratívan megszólítják a magyarokat, ha regátiak vannak a közelben. Tekintettel az általános panaszokra a városban a regátiak önkényeskedései miatt, kézenfekvő a következtetés, hogy a hivatalos nyelvi hierarchia megfordítása annak érzékeltetését szolgálta, hogy a regátiak nyelvi kompetenciák híján nem lehetnek részei a helyi középosztálynak. Ezzel együtt vannak adatok arra, hogy a nyelvhasználat Nagybányán később is megengedőbb volt az előírásoknál. Az Imrédy-párt helyi vezetőjének jelentése panaszolja, hogy a 2. bécsi döntést követően Gárdonyi Nagy László erdőmérnököt miniszteri tanácsosnak nevezték ki, pedig Gárdonyi Nagy 1940 előtt „nyalt a románoknak”, például a polgármester rendszeresen magyar nyelven feltett kérdéseire románul válaszolt.³⁴ Az eset megint arra mutat, hogy a román középosztálybeli polgármester hasonló társadalmi helyzetű magyar tisztviselővel a magyar nyelvű érintkezést preferálta. Előfordult, hogy az ilyen szituációkat a külső megfigyelők a helyi román középosztály román nyelvi kompetenciáinak hiányára vezettek vissza, mint az a jelentés, ami beszámolt róla, hogy Szatmárnémetiben azért nem működött román nyelvű újság, mert a románok többsége nem beszélt elég jól ahhoz, hogy románul olvasson, inkább a magyar újságokat részesítették előnyben. Hasonlóképp „magyarón” (a magyarokhoz húzó) váddal illették a máramarosi Frontul Românesc (szélsőségesen nacionalista

³² ANDJ MS Fond prov. pers. fam. Lányi Oszkár jun. inventar 104., dosar 128. 57. f. ifj. Lányi Oszkár Révész Ernőnéhez (?), Marosvásárhely, 1934. május 27. Lányi beszámol róla, hogy a „hatóságilag” csak román nyelvű plakátokkal hirdetett hangversenyeken nagyon kicsi a közönség.

³³ MOL K437 1922-2-480

³⁴ MOL P 1350 10. t. 466–467. f. Erdős Mihály tagozatvezető jelentése, Nagybánya, 1942. január 30.

politikai szervezet) vezetőit is. Politikai ellenfeleik azzal vádolták őket, hogy egyikük magyarul beszél otthon, másikuk Magyarországra küldte iskolába a gyerekeit.³⁵ Ugyanitt a Nemzeti Liberális prefektust, Gabriel Mihalit azzal támadták, hogy reggelente a katolikus templomban Szent István, Szent Imre, Szent László és Szent Erzsébet képeiben gyönyörködik, az alprefektust pedig azzal, hogy a *Közvélemény* nevű magyar klubban tölti a szabadidejét.³⁶

Végül érdemes megemlékezni a már említett Kornel Antal esetéről.³⁷ Őt Török Mihály budapesti mérnök jelentette fel a biharkeresztesi határrendőrségen, mint lugosi, románbarát ügyvédet, akivel együtt utazott Kolozsvárig. Antal eközben elmondta hogy a magyaroknak nincs joguk Erdélyhez, a tartomány 15 000 lakosából a tatárjárás idején 10 000 román volt, majd pedig dicsérte a román kisebbségpolitikát, és bírálta a dualizmus kori magyart. Török azért fordult a határrendőrséghez, mert szerinte Antalt ki kellene tiltani Magyarországról. A történet ott kapcsolódik a középosztályi kultúrához, hogy Török számára nem volt nyilvánvaló Antal nemzetisége, azt hitte, renegát magyarral van dolga. A társalgás minden bizonnyal magyarul zajlott, a témák pedig tipikusan egy ilyen társalgáshoz igazodtak, még ha Antal nézetei kétségtelenül szokatlanok is voltak egy magyartól.

Az ilyen típusú nyelvhasználati esetek legérdekesebb eleme az a lehetőség, hogy az erdélyi románok a középosztályi kultúrában elhatárolják magukat a regátiaktól, egyúttal átlépjék a magyarokat a románoktól elválasztó vonalat. Az utóbbiak erre ismét csak az erdélyiek nemzeti érzésének, jó román voltának megkérdőjelezésével reagálhattak. Ugyanakkor a nyelvhasználat főként az erdélyi románok számára kínált lehetőséget arra, hogy szituációtól függően meghúzzák saját csoportjuk határait. Nyelvi kompetenciájukkal és két nemzeti műveltség ismerete révén képesek voltak mozogni ezek között. Antal Kornel esete azonban azt is jelzi, hogy bizonyos helyzetekben a nyelv önmagában nem volt elegendő a közös középosztályi kultúra megalapozásához, ez feltételezte a nemzeti történelemfelfogásnak megfelelő beszédmódot is, ezzel is utalva arra, hogy a közös középosztályi kultúrának is voltak korlátai.

A nyelvhasználat egyik érdekes, nemzeti szempontból szimbolikusnak számító része volt a földrajzi- és utcanevék használata. A politikai diskurzusban a kérdés állandóan a kisebbségi jogfosztás jeleként szerepelt, a román hivatalos névváltozatok használatának előírása és kikényszerítése állandó alapul szolgált a panaszoknak. Ehhez járult az egyes városokban az utcák átnevezése is.

³⁵ ANIC DGP dosar 104/1935. 65–70.; Az eset – talán nem véletlenül – a budapesti sajtóba is utat talált. Máramarosban magyarul mulatnak. 1935.

³⁶ Máramarosban magyarul mulatnak. 1935.

³⁷ MOL K28 155. cs. 260. t. 1939-O-15375 2. f.

Ehhez képest a helységnevek mindennapi használatát inkább praktikus megfontolások és a megszokás befolyásolták. Középosztálybeli levelekben, naplókban, szállodai bejelentőlapokon különösebb szabályosság nélkül váltakoznak a magyar és román elnevezések, akár egyazon levélen, dokumentumon belül is. Ifjabb Lányi Oszkár például „Jóskához” írt 1938. július 18-i levelében Ghorgheni (sic!) postát említ Gyergyószentmiklósi helyett, Lacul Gyilkost, Gyilkos-tó helyett, de július 12-én még Gyergyószentmiklóst írt, igaz ugyanitt Gheorgheniként is szerepelteti a várost. Vatra Dornei helyett Dornavátrát ír, de Maroshéivzre Toplicaként (sic!) hivatkozik.³⁸ 1934-ben írt napi feljegyzései esetén ugyanez a helyzet. A legváltozatosabb összevisszaságban használja a helységneveket, Szatmár és Satumare, Krakko és Cracau, Bukarest és București.³⁹ Ugyanez a helyzet a Szűcs László tenor zongorakísérőjeként teljesített koncertkörútról szóló naplófeljegyzéseiben is. Tordát főként Turdaként említi, Kolozsvárt gyakran Clujként, Székelykocsárdot Kocsárdként és Războieniként és még sorolhatnánk. Valamivel konzekvensebb az utcaneveket illetően, legalábbis amíg Marosvásárhelyről ír, itt a régi magyar utcaneveket használja. Kolozsvár esetében azonban már az új, román változatot.

Bár hasonló minta figyelhető meg más levelezésekben is (Szentkereszthy-hagyatéka, Nemes Jánosné levelei) a helységnevek és utcanévek használatát esetenként nyilvánvalóan befolyásolták a szimbolikus elvárások és a hivatalos előírások is. Amikor a posta hajlandó volt továbbítani magyar címezű leveleket, akkor lehetőség volt ennek használatára,⁴⁰ amikor nem, akkor pedig igazodni kellett a hivatalos elváráshoz.⁴¹ Ugyanakkor ezek ismerete és használata ismét csak lehetőséget adott nem magyarok számára, hogy bizonyos értelemben közös társadalmi teret jelöljenek ki. A Maros megyei prefektúrán dolgozó Teodor Muntean 1933. szeptember 19-én arra kérte Szilágyi Sándort, hogy adja kölcsön gépkocsiját, mert sürgősen haza kell utaznia Mezőbándra.⁴² A levél címezésében ugyan román helységnevet használt, de magyar utcanévet (Szent György tér), holott 1930 óta ezt románul hivatalosan már Constantin Romanu térnek hívták. A szívességet kérő Munteanu – aki magyarul írta a levelet – mégis inkább a hagyományos magyar elneve-

³⁸ ANDJ MS Fond. prov. fam. pers. Lani Oszkar jun., inventar 104., dosar 87. 27-29. f.

³⁹ ANDJ MS Fond. prov. fam. pers. Lani Oszkar jun., inventar 104. dosar 65.1-190. f.

⁴⁰ Ez vélhetően gyakrabban megtörtént, mint gondolnánk, a célba ért levelek címezése igen vegyes. Lásd pl. ANDJ MS Fond. prov. fam. pers. Lani Oszkar jun., inventar 104. dosar 87. 6. f.

⁴¹ ANDJ CV, Fond 66., inventar 75., dosar 10. 55-56. f. Pólka [Huszár Pálné Nemes Polyxéna] levele Nemes Jánosné Bethlen Polyxénához, Kolozsvár, 1924. jan. 3. „Kérem írják a levelekre a Kolozsvár, Cluj Farkas utca mellé azt is, hogy Str. Cogălniceanu, mert itt most muszáj így címezni.”

⁴² ANDJ MS Fond. prov. fam. Szilágyi Sándor, inventar 106. dosar 37. 31. f.

zés használata mellett döntött. Sőt, arra utaló jelek is vannak, hogy maguk az erdélyi románok sem tudtak kellő gyorsasággal alkalmazkodni a szimbolikus nemzeti térfoglaláshoz, és ragaszkodtak a megszokotthoz. Emil Muresianu főszolgabíró 1920 augusztusában, egy évvel az új kolozsvári utcanevek bevezetését követően még a Strada Regelui- Király utca 6. szám alól keltezte az igazságügyminiszterhez címzett levelét. Csak az utólagos javítás - ceruzával átírta a Regeluit Brătianura - jelzi, hogy az új, immár román nemzetiesítés milyen berögzült városi térérzékelést írt felül.⁴³

A középosztályi kultúra következő eleme a szórakozás, ezen belül pedig a zene, egészen pontosan a könnyebb, mulatságot szolgáló műfaj, elsősorban a cigányzene. Erre ismét jellemző, hogy a zene kiválasztása elárulhatta valakiről, erdélyi-e vagy sem, azonban ebben az esetben a társadalmi státusz különbsége is világosan kifejezésre juthatott. Mint az Lugoson, 1919-ben elhangzott, a környékbeli parasztok a polgármesternél panaszkodtak a vendéglők zenészeire, akik nem játszottak „román” dalokat.⁴⁴ A mulatóhelyeken játszott zene az egész két világháború közti periódusban visszatérő eleme a különböző panaszoknak, egyúttal állandó forrása a meglepetéseknek. A mulatozókról minduntalan kiderül, hogy nem azt a zenét hallgatják, nem azokat a dalokat éneklék, melyeket nemzeti hovatartozásuk alapján elvárnának tőlük. A fogarasi rendőrkapitány 1922 decemberében állíttatott elő egy vendéglői társaságot, azzal a váddal, hogy magyar irredenta nótákat énekeltek. Másnap reggel azért kellett elengednie őket, mert kiderült, hogy a Román Nemzeti Párt ismert személyiségeit, köztük egy román papot sikerült börtönbe csukni.⁴⁵ Máramarosszigeten az alprefektus elleni vádak közt szerepelt az is, hogy a megye tisztviselői mulatságukon a „Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország” című dalt énekelték.⁴⁶ Dicsőszentmártonban Szabó Árpád pénzügyi tisztviselő azzal vététe észre magát, hogy a tisztviselők mulatságán magyar dalokat szeretett volna énekelni.⁴⁷ A brassói Aro Szállót felkereső regáti turisták 1931-ben azért jelentették fel az intézményt, mert a városban állomásozó hegyivadász ezred zenekara a közönség kérésére és ünneplése közepette játszotta el a „32-es baka vagyok én”-t.⁴⁸

⁴³ ANIC Min. Just. Dir. Jud. dosar 156/1920. 163. f.

⁴⁴ ANIC DGP dos.ar 3/1919-1920. 70. f.

⁴⁵ MOL K28 4. cs. 10. t. 1923-T-85, 'A romániai magyar kisebbség sérelmei 1922. december. 24-25. o.

⁴⁶ Máramarosban magyarul mulatnak. 1935.

⁴⁷ ANDJ MS Dir. Reg. MAI MAM, inventar 1235. Comisariatul de Poliție Târnaveni, dosar 3. 71. f., Internálandók listája. Szabót ezután irredentaként tartotta számon a rendőrség.

⁴⁸ ANIC DGP dosar 56/1921 200. f. Ez a dal más formában, az etnikai hovatartozás jeleként is megjelenik a forrásokban. Egy rendőrségi jelentés szerint Temesvárott a római katolikus fiatalokat egyesületi vezetőik 1940 vége felé arra biztatták, hogy magyarságu-

A cigányzene körüli problémákat a legjobban az Enea Popovici elleni nyomozás során feltárt adatok illusztrálják.⁴⁹ Popovici a Maros megyei prefektus titkára volt, 1921. december 14-én a helyi Corso vendéglőben mulatozott két magyar úrral. A mulatság során Popovici két lövést eresztett a falba, majd a pincérnők szállására ment és erőszakkal fenyegette meg őket. A Sziguranca főnöke másnap maga kezdett a vizsgálathoz, de azt tapasztalta, hogy a botrány ellenére senki sem akar feljelentést és vallomást tenni. Mint kiderítette, mindez Balogh Lajos cigányprímással függött össze. Néhány nappal korábban maga a prefektus tért be a Corsóba, ahol Balogh Lajos éppen egy katonatisztnek húzta a zenét. A prefektus hiába próbálta rávenni a prímást, hogy neki is játsszon, az folyton visszautasította, arra hivatkozva, hogy a kapitány megtiltotta. A dühös politikus másnap utasította a rendőrséget, hogy Baloghot utasítsák ki a városból, arra hivatkozva, hogy csak magyar zenét játszik. A prefektusi titkár botránya tehát kapóra jött az étterem tulajdonosának, aki rávette a prefektust, hogy a feljelentés elmaradásáért cserébe a kiutasítást is tekintsék semmisnek.

A könnyebb zeneszámok mellett a magyar Himnusz előadása jelentette a legkényesebb kérdést. Nem véletlen, hogy a máramarosi Mihaliak elleni vádak sorában is ott szerepelt, és korántsem biztos, hogy csak kitaláció volt, hogy a Willand vendéglőben elénekelték az „Isten áldd meg a magyart!”. Már csak azért sem, mert a máramarosszigeti református dalárda zászlóavatása alkalmából a dalárda szerenádott adott Gabriel Mihali prefektusnak, Petru Mihali polgármesternek és Vásárhelyi János egyházkerületi főjegyzőnek.⁵⁰ A kézdivásárhelyi rendőrség 1930. február elsején azzal szembesült, hogy ismét vendéglői botrány ügyében kell eljárniuk. Előző este néhány magyar, köztük az Országos Magyar Párt helyi tagozati elnöke és alelnöke, a fiúgimnázium igazgatójával, Ioan Olteanuval és az ideiglenes közigazgatási bizottság elnökével, Valeriu Fenechiuval mulatozott a Centrál étteremben. Olteanu kezdeményezte, hogy énekeljék el a magyar Himnust, amit a zenekart vezető László László a törvényi tilalomra hivatkozva megtagadott. Olteanu erre egyszerűen felpofozta őt.⁵¹

Ezekből az esetekből is látható, hogy zene ismét csak lehetőséget kínált a kívülről érkezők számára adottnak tűnő magyar-román etnikai határvo-nal elmozdítására, és így a középosztályi társadalmi tér bizonyos mértékű nemzetietlenítésére. Befogadás és kizárás lehetőségét kínálta és ennek gesztusaként szolgált. Ráadásul bizonyos esetekben akár a társadalmi helyzet

kat magyar dalok, köztük a „Harminckettes” éneklésével fejezzék ki. ANIC DGP dosar 23/1941 2-3. f.

⁴⁹ ANIC Cons. Dir. Sectia Prezidială, dosar 2/1922 75. f

⁵⁰ A sigheti református dalárda 1935.

⁵¹ ANDJ MS Dir. Reg. MAI MAM, inventar 1235. dosar 2899. 23. f.

megkérdőjelezéséhez is vezethetett, már nem csupán a középosztályi lét egy adott formájából zárt ki, hanem magából a középosztályi létből. A polgári mulatság közös gyakorlata mellett persze itt is tetten érhető a tudatos határátlépés, mint azt a szimbolikus jelentőségét megőrző Himnusz eléneklésének esetei is mutatják. Továbbá a zenére is igaz, hogy azok a műfajok, melyek a nemzeti műveltség részét képezték, zártabb térben jelentek meg. A marosvásárhelyi komolyzenei életben például volt átjárás magyarok és románok között, egymás koncertjein való fellépés formájában, de ez nem számolta fel az eredendő párhuzamosságot. Ráadásul ez is elsősorban a hivatásos vagy részben hivatásos zenészekre volt jellemző. Az amatőr muzsikát a magyar társaság tagjai többnyire egymás közt élvezték.

Végül a középosztályi kultúra elemei közül a tágabban vett szórakozásról érdemes említést tenni. Ez lényegében a társasági érintkezés szinte minden lehetőségét magába foglalta, a fürdőlelettől a sportig. Éppen ezért erről a legnehezebb átfogó képet adni, az azonban kijelenthető, hogy magyarok és románok közt a határvonal itt is átjárható volt. Sőt, az sem volt szükségszerű, hogy az etnikai különbség egyáltalán feltűnjön. Erre mutat például az, amikor a marosvásárhelyi társaságban mozgó ifjabb Lányi Oszkár levélben közli Kolozsvárott élő barátjával, hogy a megye román prefektusa eljegyezte az aradi Margineantz (Mărgineanțu) Babcyt.⁵² Bizonyosan nem túlzás, hogy Lányi gesztusa annak jele: a román prefektus és a román leány eljegyzése éppen olyan fontos a középosztályi társaság számára, mintha egy magyar főispán örömről adhatna számot. Az informális névhasználat pedig még inkább megerősíti a befogadás gesztusát. Lányi hasonló módon mindenféle etnikai elem említése nélkül számolt be buziásfürdői útjairól, Borszéken vagy Szovátán adott koncertjeiről.⁵³ A legérdekesebb azonban találkozása Luppu Györggyel, ami a sport – pontosabban a tenisz – jelentőségére is rávilágít.

Lányi, aki az egyik marosvásárhelyi teniszklub játékosa volt, 1921 szeptemberében Nagyváradon vett részt egy versenyen és itt találkozott Luppu Györggyel. Luppu – aki később többszörös román bajnok lett és tankönyvet is írt a teniszről – megállíthatatlanul menetelt a versenyen, és ez imponált Lányinak. Össze is ismerkedett vele, és kiderült, hogy Luppu ismerős Marosvásárhely társasági életében, mert Dicsőszentmárton polgármestere volt. Amúgy „pesti ember”, de világlátott, Lányi Genfet és Bécset említi ilyen tekintetben. A történet néhány elemére sajnos csak következtetni tudunk. Luppu évekkel később a Nemzeti Parasztpárt aradi lapjában írt cikket Maniu politikai nagyságáról, románul. 1918 előtt biztosan nem ő volt

⁵² ANDJ MS Fond prov. pers. fam. Lányi Oszkár jun., dosar 79. 3. f. Marosvásárhely, 1921. IV. 23. Bandihoz írt levél.

⁵³ ANDJ MS Fond prov. pers. fam. Lányi Oszkár jun., dosar 79. 6. f. Marosvásárhely, 1921. VIII. 15. Csepreghy Bandihoz írt levél.

Dicsőszentmárton polgármestere, így minden bizonnyal 1918 vége és 1921 eleje közt töltötte be ezt a tisztséget. Nemzetisége román, viszont Lányival, mint azt a „pesti emberre” vonatkozó megjegyzés is sejteti, valószínűleg magyarul beszélt. Lányi amúgy sem etnikai alapon ítélte meg, különben nem azt írta volna a találkozásról szóló levelében magyar barátjának, hogy Dicsőszentmárton volt a legsikeresebb a nagyváradi versenyen, büszkék lehetnek Luppura.⁵⁴ A tenisz más esetben is segített elmosni az etnikai határokat, még 1940 vészterhes napjaiban is. Ezen év márciusában Lányi és egy teniszpartnere összefutott a marosvásárhelyi tenispályákat kezelő Ion Ciupével, akit arra kértek, hogy az előző évben használt pályákat ismét kapják meg, majd kedélyesen elbeszélgettek a társasági eseményekről, például arról, hogy tagtársuk, Berekméri gyógyszerész végül elunta a várakozást, és mivel másképp nem nyithat gyógyszertárat, elfogadta a lehetőséget, hogy vidéken kezdjen új üzletet. Bár csak sejtethető, hogy a társalgás magyarul folyt, több elem is jelzi, hogy a szituációt egyik fél sem érezte etnikailag definiáltnak. Berekméri engedélyének elmaradását Lányi a levélben, tehát utólag sem tulajdonította a város románosítására irányuló törekvésnek, és a román Ciupét egyenesen Ionelként, informális alakot használva, közelebbi viszonyt sejtetve emlegeti.⁵⁵

ETNICITÁS ÉS KÖZÉPOSZTÁLYI KULTÚRA

Az előzőekben ismertetett esetek természetesen azokat a helyzeteket és területeket vették számba, melyek lehetőséget kínáltak az etnikai választóvonal átlépésére vagy áthelyezésére. Ezekben az esetekben vagy magyar-román találkozásra került sor, vagy pedig a nemzeti diskurzusban szimbolikus jelentőségüként megjelenített kérdésben valaki ettől eltérő módon viselkedett. Ennek megfelelően ezek a példák nem fogják át a középosztályi kultúra teljességét és a találkozások összességét. Azt is számításba kell venni, hogy az egyéni reakciók alkalmanként kifejezetten az adott személyiségből, világnézetből fakadhatnak. Mindazonáltal még az ilyen esetek sem tanulság nélküliek, hiszen jelzik, hogy a magyar identitás összeférhetett a nemzeti trauma iránti csekély fogékonysággal. Lányi megjegyzése Luppú Györgyről – Dicsőszentmárton is büszke lehet rá – egyértelművé teszi, hogy számára

⁵⁴ ANDJ MS Fond prov. pers. fam. Lányi Oszkár jun., dosar 79. 8. f. Marosvásárhely, 1921. IX. 7. Csepreghy Bandinak írt levél.

⁵⁵ ANDJ MS Fond prov. pers. fam. Lányi Oszkár jun., dosar 87. 32. f. Targu Mures, 1940. március 21., Mindazon által a Marosvásárhelyi Sportklub 288 tagjából ekkor csak 9 volt román, 40 zsidó és 5 német. ANDJ CJ, Inspectoratul de Poliție Cluj, inventar 399. dosar 432. f. 32.

nem jelentett traumát az a tény, hogy 1918 végén, 1919 elején egy román úriember került a város élére, ahol addig csak magyaroknak jutott hely. Pedig ezeket a változásokat a korabeli nyilvánosságban egyértelmű veszteségként emlegették, különös tekintettel következményeikre: magyar hivatalnokok esetleges elbocsátása, a magyar nyelv használatának korlátozása. Lányi számára azonban Luppu világlátott teniszjátékos volt, semmi több.

A többi eset - noha távolról sem meríti ki az összes lehetséges formáját a középosztályi kultúrának⁵⁶ - is jól mutatja, hogy a középosztály szociális terében széles körben adódtak helyzetek és interakciók, melyek nem voltak szükségszerűen etnikai találkozások. Ezek kapcsán lehetőség nyílt rá, hogy etnicizálják, vagy éppen etnikai tartalom nélküliként kezeljék őket. Az etnikai tartalom amúgy is sokszor olyan külső résztvevők, megfigyelők értelmezése folytán került napirendre, akik az adott esetet saját elvárásaikhoz - nemzeti identitásukból levezetett normáikhoz - képest anomáliának látták. Ez egyúttal azt is jelzi, hogy a különböző cselekvések, interakciók nemzeti voltának eldöntésében nem csak azok résztvevői jutottak szerephez, hanem egyéb aktorok is.

Ettől persze még létezett a középosztályi kultúrának egy olyan szelete, ami erdélyi magyarok és románok számára is közös volt - habár ez leginkább éppen a kívülről érkezőkkel szemben mutatkozott meg. Lényegében az ilyen esetek nemzetiesítése mutatta meg azt is, hogy ezek nem feltétlenül nemzeti-ek, inkább ambivalensek, értelmezhetők így is, meg úgy is. Abban a pillanatban, hogy valaki az elvárható nemzeti viselkedéshez képest anomáliaként, normaszegésként értelmezte ezeket, ezzel az értelmezéssel szembeszegezhető volt egy olyan középosztályi kultúra, ami éppen a harmadik fél felé nem volt befogadó. A középosztályi kultúra így válhatott erőforrássá is a regátiak ellenei küzdelemben, annak demonstrálásává, hogy az erdélyiek képesek a magyar középosztállyal egyenlő félként együttélni.⁵⁷

Ezzel együtt is túlzás lenne közös középosztályi kultúráról beszélni. Elég egyértelmű, hogy a bemutatott esetek inkább egy köztes mezőt jelentenek, ezek mellett intézményesen is szilárd módon létezett egy magyar és egy román középosztályi világ. Magyar és román kaszinókkal, klubokkal, egyesületekkel és persze a nemzeti kultúra nagyon is nemzetinek tekintett intézményeivel, színházakkal, operával, zenekarokkal. Az sem véletlen, hogy a társasági érintkezés éppen ezeken a területeken volt a legkevésbé intenzív,

⁵⁶ Az egyik további vizsgálatra érdemes kérdéskör a szakmai és protekciós hálózatok kérdése. ANDJ Fond.prov. fam. Szilágyi Sándor, inventar 106. dosar 36. 266-267 f. Aiud, 1923. október 16. Levél Szilágyihoz.

⁵⁷ Sokatmondó ebben a tekintetben Aurel Socol, a Nemzeti Parasztpárt kolozsvári elnöke esete, aki saját lakásában díszvacsorán látta vendégül a román állambiztonság által veszélyes irredentaként számon tartott, székelyudvarhelyi származású Asztalos Miklós budapesti történészt. ANIC DGP 122/1922. 46. f.

illetve itt volt a résztvevők számára a legegységesebb az is, hogy szerepváltozásuk egy-egy eseményen valóban az etnikai határvonal átlépését jelenti.⁵⁸ Ahol a közös középosztályi kultúra felszínre bukkant, az éppen a könnyedebb műfaj és a szórakozás volt, ez jelentette azt a köztes teret, ahol a nemzeti hovatartozás jelentősége elhalványult.

Ez persze korántsem meglepő, ha az általunk alkalmazott etnicitás fogalomra gondolunk. Amíg a nemzeti kultúra fogalma szorosan kapcsolódik az etnicitáshoz, és így eleve láthatóvá teszi az etnikai különbségeket, addig ez a köztes és könnyedebb középosztályi kultúra éppen a kulturális értelemben vett etnicitástól maradhatott szabad. Egészen pontosan nem volt eleve elrendelt annak jelenléte. Nem véletlen, hogy a különböző konfliktusok, elsősorban a különbségek manifesztálódása nyomán – tehát a második értelemben vett etnicitással kapcsolatban – bontakoztak ki, igaz ennek a különbségnek az eszencializálása már meglehetősen paradox módon történt meg. Az erdélyi románok politikai diskurzusában a regátiak erdélyiektől eltérő tulajdonságai – a különböző középosztályi kultúra éppen ezt jelezte – kaptak szerepet, ezek mutatták meg, hogy a regátiak valójában nem is románok, hanem balkáni idegenek.

Mindezzel együtt a középosztályi kultúra bemutatott eseményei tipikus példái a cselekvés révén megnyilvánuló, ágensséghez kötődő dinamikus identifikációnak. A különböző szereplők és megfigyelők értelmezése egy-egy esemény nemzeti voltáról nem egyezett meg, és ez hozta létre azt a feszültséget, ami végül mindenkit rákényszerített arra, hogy kifejezésre juttassa viszonyát a nemzeti értelmezéshez. Amíg az kezdettől fogva világos volt, hogy a résztvevők és megfigyelők semmiképpen sem azonos csoport tagjai az adott esemény felől nézve, az végig vitatott maradt, hogy kik tartoznak együvé, és kiket zárnak ki onnan. Ebből következően ez a köztes tér nem pusztán átmeneti teret jelentett, hanem ennél többet: dinamikusan változó, a résztvevők és cselekvők kínálta definíciók tükrében és hatására átalakuló teret, amihez hozzáférni egyúttal a középosztályi társadalmi helyzet igazolását is jelentette.

⁵⁸ Lányi 1936-ban nem számított rá, hogy a marosvásárhelyi román diákkongresszus szervezői felkérlik arra, vállaljon zongorakíséretet a kongresszus záróestjének műsorában. A tisztelettel tudóan kopogtató diákokat Lányi pozitívan mutatja be, de ezzel együtt is arról szóló levele egyike azon ritka alkalmaknak, amikor egyértelmű különbséget tesz a városban idegen román diákok és a város magyar lakói között, dacára annak, hogy érezhető élvezettel ír arról is, mennyire nem váltak valóra a magyarok és zsidók előzetes féltételei a radikális diákoktól. ANDJ Fond. prov. pers. fam. Lányi Oszkár jun., inventar 104., dosar 128. 85-88. f. Levél Révész Ernőnéhez (?). Marosvásárhely, 1936. április 7.

HIVATKOZOTT FORRÁSOK

Magyar Országos Levéltár (MOL)

P1077 Keleti Akció

K 437 TESZK

K28 Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Ügyosztály

P 1350 Magyar Megújulás Pártja

Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), București

Consilul Dirigent (Cons. Dir.) Administrația Generală

Cons. Dir. Anul 1918.

Cons. Dir. Secția Prezidială

Direcția Generală a Poliției (DGP)

Fond Emil Hațieganu

Fond Alexandru Vaida-Voevod

Ministerul Justiției, Direcția Judiciară, inventar 1116. (Min. Just. Dir. Jud.)

Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj (ANDJ CJ)

Fond Inspectoratul de Poliție Cluj, inventar 399.

Arhivele Naționale Direcția Județeană Covasna (ANDJ CV)

Fond 66., inventar 75. dosar 10. Nemes Jánosnéhoz írt levelek

Arhivele Naționale Direcția Județeană Mureș (ANDJ MS)

Fond Prefectură Județului Mureș, inventar 460.

Fond proveniența personală familială (prov. pers. fam.) Lanyi Oszkar jun. Inventar 104.

Fond proveniența familială (prov. fam.) Szilágyi Sándor, inventar 106.

ANDJ MS Direcția Regională al Ministerului de Afacerilor Interne (Dir. Reg. MAI), MAM, inventar 1235. Comisariatul de Poliție Târnăveni,

Dionisie P. Decei: Curriculum vitae și altceva. ANDJ MS, Colecție Manuscrise, inventar 75. dosar 158.

A sigheti református dalárda 1935: A sigheti református dalárda zászlóavatásának ünnepegei. Máramaros, LXX. évf. 25. sz. 1935. június 23. 2.

De ce trebuie să revină 1931. De ce trebuie să revină Iuliu Maniu? Chemarea Tinerimei Române, VI évf., 35. sz. 1931. december 15.

Máramarosban magyarul mulatnak 1935: Máramarosban magyarul mulatnak. A román alispánt azzal vádolják, hogy boros fejjel a magyar himnusz énekelte. Pesti Napló, 1935. október 20. 9.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bossy, Raoul 1993: Amintiri din viață diplomatică (1918-1940) I. kötet, Humanitas, București

Brubaker, Rogers – Fesichmidt, Margit – Fox, Jon E. – Grancea, Liana 2006: Everyday ethnicity and Nationalist Politics in a Transylvanian Town. Princeton University Press, Princeton

Egry Gábor 2006: Egy önlegitimáló naratíva kérdőjelei (1861-2003). Nemzetiségi bankok, nemzetiségi mozgalmak a századforduló Erdélyében. Múltunk 2006/3. 4-34.

Feschmidt Margit 2010: Megismerés és elsimerés: elméletek, módszerek, politikák az etnicitás kutatásában. In Uő.: (szerk.): Etnicitás. Különbségtermelő társadalom. Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest

Fox, Jon. E. – Miller-Idriss, Cynthia 2010: Everyday nationhood. *Ethnicities* 2008/4. 536–563.

Gyáni Gábor 2003: A középosztály és a polgárság múltja különös tekintettel a dualizmus kori Erdélyre. Pál Judit – Fleisz János (szerk.): *Erdélyi várostörténeti tanulmányok*. Pro Print Kiadó, Csíkszereda, 157–177.

Gyáni Gábor 2010: A magyar polgári elitek értékrendszere és regionális változatai. *Tér és Társadalom*. 24. évf. 2010/2. 5–16.

György Lajos 2000: A magyar tudományosság és a magyar tanárképzés 1927. évi helyzete és a jövő feladatai Erdélyben. *Magyar Kisebbség, Új sorozat* VI. évf. 2000. 2. (20.) sz. 131–148.

Iorga, Nicolae 1906: *Neamul Românesc în Ardeal și Țară Ungurească*. Minerva, București, I-II. k.

Lăpedatu, Alexandru 1998: *Memorii și amintiri*. Ediția îngrijită și prefațată de Ioan Opriș, Institutul European, Iași

Pogány, Ágnes 2006: *Wirtschaftsnationalismus in Ungarn im 19. und 20. Jahrhundert*. In Pogány, Ágnes – Kubú, Eduard – Kofman, Jan: *Für eine nationale Wirtschaft. Ungarn, die Tschechoslowakei und Polen vom Ausgang des 19. Jahrhunderts bis zum zweiten Weltkrieg*. Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, 11–71.

Romsics Ignác 1989: Bevezető. In Bethlen Béla: *Észak-Erdély kormánybiztosa voltam*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1989.

Szarka László – Bárdi Nándor – Fedinec Csilla 2008: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat, Budapest

Szendrei Ákos 2006: *Román Nemzeti Párt választási szereplése és tevékenysége, 1905–1910*. *Múltunk*, 2006/2. 54–90.

Tóth, Szilárd 2008: *Partidul Maghiar și problema minorității maghiare în Parlamentul României în perioada interbelică*. Argonaut, Cluj-Napoca

